

akteri ljudi moraju biti sposobni »filtrirati« opasnosti i rizike, te ostati usredotočeni na osobne i institucionalne zahtjeve svakidašnjeg života.

Za Becka, odnos između rizika i političkih promjena koje označavaju pojavu refleksivnog moderniteta, utemeljen je u izlaganju prirodnog okoliša utjecajima tehnološke civilizacije. Ti su utjecaji, po Becku, bitno kumulativni, npr. genetske mutacije, akumulacija toksina u organskom tkivu – sve to već ugrožava »zajednicu živih bića«. Ta zajednica nije ograničena društvenim, ekonomskim ili geopolitičkim granicama, te konstituira jedan globalni i međugeneracijski zahtjev za odgovornošću. Beck smatra kako rizik visokih posljedica, koji Giddens prikazuje kao temeljni okvir za politiku refleksivne samo-realizacije, izlaže čovječanstvo jednom apsolutnom riziku koji je, daljnjim razvojem tehnologije na dosadašnji način, svaki dan sve bliži.

Upravo ovdje možemo vidjeti razliku između teoretskih postavki Giddensa i Becka, jer Beck tvrdi da je i dalje nejasno kako će stalno sučeljavanje s opasnošću djelovati »povezujuće« u Giddensovom smislu. Također, smatra kako nije sigurno da je kritičko znanstvena konstrukcija rizika dovoljna da zadrži jačanje iracionalizma, ekstremizma i fanatizma. Ukratko, Giddens smatra da društvo rizika i svakodnevno sučeljavanje s različitim oblicima i stupnjevima rizika može pridonijeti razvoju samorefleksivnosti bez koje nema razvoja javne političke sfere. S druge strane, Beck smatra da je utjecaj takvog društvenog stanja rizika toliki da postavlja u pitanje i samu koncepciju osobe.

Na samom kraju knjige, koja nema zasebno zaključno poglavlje, Abbinnett se vraća Baudrillardovoj koncepciji simulacije. Baudrillard smatra da nove medijske tehnologije ne revitaliziraju dijaloški potencijal javne sfere jer kad dostignu određeni stupanj zasićenja, ostavljaju građane uhvaćene u »stalnom protoku« heterogenog

i reverzibilnog simulakruma. Potpuna simulacija stvarnosti u razvijenom dijelu svijeta dovela je do situacije u kojoj Zapad ne može funkcionirati bez medijski prezentiranog spektakla siromaštva Trećeg svijeta. Drugim riječima, Baudrillard smatra da su zapadnim nacijama potrebne ljudske katastrofe, kao što su npr. Kosovo, Ruanda, ili Irak, za stalno reetabliranje etičke nužnosti njihovog političkog porotka. Slagali se s Baudrillardom ili ne, jasno je da stvarnost suvremenog svijeta (ili možda simulacija te stvarnosti i tog svijeta) uglavnom potvrđuje ovakva razmišljanja. Daljnji razvoj ovakvih odnosa u svijetu, a za sada nema nikakvih naznaka promjena, zasigurno će otvoriti prostor jačanju lokalno-partikularnih identiteta, čije bi osnovne karakteristike mogle biti arhaizam i ekstremizam. S obzirom na teoretski okvir globalizacije, kulture i identiteta, kojim se ova knjiga bavi, njezin prikaz smatramo primjerenim završiti riječima Yevgenya Zamyatina (Mi): »Ako oni ne shvaćaju da im mi donosimo matematički besprijekornu sreću, naša obveza je primorati ih da budu sretni. Ali prije oružja, probat ćemo riječ.«

Krunoslav Nikodem

Jürgen H. P. Hoffmeyer-Zlotnik i Christof Wolf (ur.)

ADVANCES IN CROSS-NATIONAL COMPARISON

A European Working Book for Demographic and Socio-Economic Variables

Kluwer Academic / Plenum Publishers, New York, 2003, 413 str.

Rastući broj međunarodnih istraživanja i potreba za komparacijom rezultata istraživanja u različitim zemljama te mala pozornost koja se pridaje problemima u mjerenju demografskih i socioekonomskih varijabli u međunarodnim istraživanjima bili su osnovni poticaji nastanku ove knji-

ge. Prema riječima urednika, njezin je cilj napraviti korak naprijed prema razvoju instrumenata za kompatibilno mjerenje demografskih i socioekonomskih varijabli, prvenstveno na razini Europske unije. Namijenjena je znanstvenicima uključena u međunarodna istraživanja.

Knjiga se sastoji od 21 članka različitih autora, većinom s područja EU-a. Članci su organizirani u šest cjelina, od kojih je svaka usmjerena na određeni dio problema vezanih uz mjerenje i harmoniziranje mjerenja navedenih varijabli.

U uvodnom članku urednici ističu važnost mjerenja demografskih i socioekonomskih varijabli kao »background« varijabli koje istraživačima daju dragocjene informacije potrebne za definiranje homogenih skupina ispitanika između kojih se analiziraju razlike u mišljenjima, stavovima i ponašanju. Najvažnije varijable iz tih područja su dob, spol, stupanj obrazovanja, radni status, zanimanje, nacionalnost, etnicitet, obilježja kućanstva itd. Urednici ocjenjuju kako je zatečeno stanje u mjerenju tih varijabli nezadovoljavajuće, uglavnom prepušteno pojedinim istraživačima te nije usklađeno ni na nacionalnoj ni na međunarodnoj razini. Neke od međunarodnih institucija, poput Međunarodne organizacije rada, UNESCO-a, Eurostata i ESOMAR-a definirale su neke od instrumenata, ali nažalost međusobno različite. Takva praksa dovodi do nemogućnosti usporedbe podataka dobivenih u različitim zemljama ili različitim vremenskim momentima.

Prvi dio sastoji se od tri članka koji se bave općim problemima harmoniziranja demografskih i socioekonomskih varijabli, nastojeći dati konstruktivne prijedloge koji bi olakšali postizanje željenog stupnja komparabilnosti statističkih pokazatelja iz različitih zemalja. Sa stajališta službene statistike, prvi je korak u harmoniziranju rezultata postojanje univerzalnog koncepta kao osnove za operacionalizaciju, a kojem se prilagođavaju nacionalni poka-

zatelji. Postoje tri vrste harmonizacije: harmonizacija inputa, koja podrazumijeva prihvaćanje internacionalnog koncepta i procedure mjerenja, dugoročno je najbolja, ali moguće je da ne odgovara potrebama nacionalnih istraživanja zbog velikog stupnja apstrakcije. Ex-ante harmonizacija outputa kreće od nacionalnog koncepta i načina mjerenja koji su međusobno usklađeni na način da je predviđena kasnija harmonizacija rezultata. Ona predstavlja kompromis između potreba nacionalnih i međunarodnih istraživanja, što olakšava njihovu realizaciju. Treći način usklađivanja rezultata je ex-post harmonizacija outputa, kvalitativno najlošije rješenje budući da se radi o naknadnom usklađivanju različitih nacionalnih konceptata, što često dovodi do parcijalnih i nezadovoljavajućih rješenja.

Primjer ISSP (Međunarodni program socijalnih istraživanja) prikazuje praksu međunarodnih istraživanja koja se provode svake godine. Unatoč unaprijed definiranim pitanjima i postupcima, praktični problemi još uvijek postoje: osim razlike u načinu provođenja istraživanja, njegovoj organizaciji i upravljanju, mjerenje socioekonomskih varijabli prepušteno je svakoj od država koje u istraživanju sudjeluju, što uvelike otežava njihovu kasniju usporedbu. U tu je svrhu sastavljen popis demografskih i socioekonomskih varijabli koje se u zadanom obliku obvezno uvrštavaju u istraživanje. Potreba za međunarodnim usporedbama javlja se i u marketinškim istraživanjima, u kojima poseban problem predstavlja varijabla prihoda, koja je ponekad središnja kategorija istraživanja, a definirana je na vrlo različite načine i karakteristična po visokom postotku odbijanja odgovora.

Drugi dio prikazuje standardne instrumente koje su razvili Europska unija i ESOMAR, s ciljem stvaranja zajedničkog seta osnovnih jedinica, varijabli i klasifikacija koje bi omogućavale internacionalne usporedbe. EU-SILC (EU – Statistics on Income and Living Conditions) naj-

veći je projekt Eurostata na području ujednačavanja podataka iz istraživanja kućanstava. Problemi koji se pritom javljaju su definicija kućanstva i članova kućanstva. U prilogu je predstavljen materijal pilot studije provedene 2002. godine, koji daje definicije postupaka, jedinica, varijabli te skicu upitnika. ESOMAR je u svrhu stvaranja instrumenta za komparabilno mjerenje socioekonomskih pokazatelja razvio ESOMAR Social Grade, kompozitnu mjeru koja omogućuje klasificiranje ljudi u 9 stratum (podskupina na tržištu), homogenih po ekonomskom statusu, zanimanju i obrazovanju. Temelji se na zanimanju osobe koja ostvaruje najveći prihod u kućanstvu te njegovoj starosti u momentu završetka obrazovanja, a u slučaju osoba koje nisu radno aktivne, na starosti u momentu završetka obrazovanja i posjedovanju dobara s unaprijed definirane liste. U prilogu članka nalazi se primjer klasificiranja ispitanika pomoću ESOMAR Social Grade pokazatelja, te preporučeni upitnik.

Treći dio knjige objedinjuje članke koji prikazuju instrumente za mjerenje određenih demografskih i socioekonomskih varijabli koje su razvile različite organizacije i institucije. ICSE-93 (Međunarodna klasifikacija statusa u zaposlenju) klasificira poslove u šest kategorija prema tipu ugovora s poslodavcem, pri čemu su osnovni kriteriji klasifikacije tip ekonomskog rizika kojem je radnik izložen, njegova povezanost s poslom i autoritet koji eventualno ima nad drugim radnicima. Iznimke, koje su sve brojnije zbog fleksibilizacije tržišta rada (povremeni rad, skraćeno radno vrijeme, sezonski radnici itd.) nažalost su prepuštene nacionalnim klasifikacijama.

ISCO-88 (Međunarodna standardna klasifikacija zanimanja) pokušaj je klasifikacije zanimanja na temelju zadataka i dužnosti koje ga karakteriziraju. Zbog velikih razlika između zemalja, postupak je vrlo složen i rezultati ovise o kvaliteti prikupljenih odgovora ispitanika. Klasifikacija

ima 4 razine agregiranja sličnih zanimanja – od 390 pojedinačnih zanimanja do 10 glavnih skupina.

Status zanimanja, važan kao indikator socijalnog položaja, moguće je mjeriti pomoću tri tipa veličina: mjera prestiža kao što je SIOPS, koji nastaje izračunom prosječnih nacionalnih bodova prestiža određenog zanimanja, socioekonomskih indeksa (SEI i ISEI), koji uzimaju u obzir obrazovanje i prihod ispitanika te eventualno očevo socioekonomski status ili pomoću nominalnih klasifikacija koje često uključuju i status u zaposlenju. Primjer posljednjeg je EGP, multiparameterska klasifikacija koja se sastoji od 7 kategorija nastalih na temelju razlikovanja sektora zaposlenja, hijerarhijskog statusa, postojanja podređenih radnika i statusa u zaposlenju (samozaposlen ili zaposlenik). U prilogu se nalazi prikaz klasifikacije statusa zanimanja prema ISCO-88, SIOPS, ISEI i EGP.

ISCED 1997 (Međunarodna standardna klasifikacija obrazovanja) instrument je koji je razvio UNESCO u svrhu prikupljanja, objedinjavanja i prezentiranja podataka o obrazovanju u pojedinim zemljama i internacionalno. Polazeći od definiranja obrazovanja kao organizirane i (relativno) kontinuirane komunikacije s ciljem učenja, obrazovnim programom kao osnovnom jedinicom klasifikacije te dva kriterija (stupanj i područje obrazovanja), rezultira sa 6 razina, od predškolskog obrazovanja do drugog stupnja tercijarnog obrazovanja, te 9 područja (opći programi, obrazovanje, znanost, poljoprivreda, usluge itd.). Na kraju članka nalazi se rječnik pojmova koji dodatno objašnjava polazne koncepte klasifikacije.

CASMIN (Komparativna analiza socijalne mobilnosti u industrijskim zemljama) jedan je od najkorištenijih instrumenata namijenjen otkrivanju učinaka različitih sustava obrazovanja na obrasce unutar-generacijske i međugeneracijske mobilnosti. Kako bi se u tome uspjelo, nužno je

postići funkcionalnu ekvivalentnost obrazovnih kategorija u različitim zemljama. CASMIN je orijentiran na certificirani stupanj obrazovanja, a unutar tri osnovne hijerarhijske razine obrazovanja (primarno, sekundarno i tercijarno) razlikuje opće i stručno obrazovanje, što mu daje odgovarajuću fleksibilnost. Na primjeru obrazovnih sustava u Francuskoj, Njemačkoj, Velikoj Britaniji i Italiji prikazani su problemi usporedbe uzrokovani njihovom raznolikošću, koji bi trebali potaknuti daljnji razvoj klasifikacije.

Još jedan mogući način klasificiranja prestiža zanimanja je Treimanova skala prestiža zanimanja, koja uzima u obzir i nezavršeno obrazovanje te rangira prestiž zanimanja na temelju stupnja obrazovanja i njegovog karaktera (opće, stručno).

Četvrti dio bavi se tretmanom varijabli za koje ne postoje međunarodni standardi. Što se tiče dobi, preporučuje se pitati za datum rođenja, bez svrstavanja u dobne razrede, dok u slučaju rase i etniciteta realitet pojedinog društva određuje da li se ispituje narodnost ili državljanstvo (pravni status), jezik kućanstva, zemlja porijekla predaka, kulturna pripadnost skupini ili vidljiva različitost (boja kože). Osnovni problemi kod istraživanja kućanstava i obitelji su definicija jedinice istraživanja – kriterij stanovanja, ekonomske ili rodbinske povezanosti te složenost obiteljskih odnosa. Kako bi se donekle izbjegli navedeni problemi, preporučuje se koristiti uzorak kućanstava, a ne obitelji, prema kriteriju zajedničkog stanovanja i prikupiti detaljne podatke o svim članovima obitelji i kvaliteti njihovog međusobnog odnosa. U prilogu članka nalazi se prijedlog takvog upitnika. Fleksibilizacija tržišta i formi rada uzrokuju probleme u istraživanju radnog statusa: kako definirati puno i skraćeno radno vrijeme? Uzeti u obzir samo glavni ili sve poslove ispitanika? Kako tretirati rad od kuće, odnosno mjesto rada? Odgovor na ova pitanja ovisi o cilju istraživanja, a od ključne je važnosti u upitniku pred-

vidjeti sve mogućnosti te dati ispitaniku jasnu uputu na temelju koje će odgovoriti na pitanja. Definicija pojma veliki je problem u mjerenju prihoda/ dohotka, tako da je i u ovom slučaju važno ispitaniku objasniti koje sve prihode treba uzeti u obzir pri davanju odgovora. Osim toga, u slučaju mjerenja prihoda javlja se problem osjetljivosti pitanja, odbijanja odgovora ili potcjenjivanja prihoda. U slučaju kada je prihod u nekom istraživanju potreban samo kao indikator nejednakosti i sl., preporučuje se konstrukcija dohodovnih razreda koja donekle umanjuje navedene probleme.

Peti dio prikazuje praktičnu primjenu nekih od prethodno razmatranih instrumenata. Prvi članak pokušava ustanoviti učinak obrazovanja na plaće u Velikoj Britaniji i Njemačkoj, pri čemu se autori odlučuju na primjenu CASMIN klasifikacije zbog njezinih konceptualnih prednosti pred varijablom »godine obrazovanja« i ISCED-a. Drugi primjer je pokušaj rasvjetljavanja veze između obrazovnog postignuća i rizika nezaposlenosti kod mladih uz primjenu CASMIN klasifikacije na primjeru Njemačke, Velike Britanije i Francuske. Posljednji članak bavi se analizom odbijanja odgovora u slučaju mjerenja prihoda, te evaluacijom ESOMAR Social Grade skale.

Uzimajući u obzir sve analizirane instrumente i njihove prednosti i nedostatke, urednici zaključuju kako je osnovni cilj u postizanju komparabilnosti podataka njihova funkcionalna, a ne nužno formalna ekvivalentnost, a s druge strane prilagodjenost instrumenata realitetu u pojedinoj zemlji, postojećim strukturama i kulturama. Stoga je u većini slučajeva najprimjerenije upotrebljavati ex ante harmonizaciju outputa. Na kraju zaključnog članka urednici prikazuju sažetak svih demografskih i socioekonomskih varijabli analiziranih u knjizi s njihovim mogućim definicijama, poddimenzijama, razlikama među zemljama, prijedlog indikatora za

recenzije i prikazi

mjerenje, predviđeni rezultat mjerenja, te probleme vezane uz pojedine varijable.

S obzirom na perspektivu uključivanja Hrvatske u sve veći broj međunarodnih istraživačkih projekata, knjiga je, osobito

zbog velikog broja prikazanih primjera, iznimno koristan priručnik istraživačima na području društvenih znanosti.

Durđa Mikulić